

ผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของการพัฒนาอย่างรวดเร็วบนลำน้ำสาขาของ แม่น้ำโขง: กรณีโครงการเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ น้ำเทิน 2 ในลาว

การพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำในลำน้ำสาขากำลังคุกคามสิ่งแวดล้อมในแม่น้ำโขง

ผู้เชี่ยวชาญกล่าวว่า 70 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนปลาที่อยู่ในแม่น้ำโขงเป็นปลาอพยพ ปลาเหล่านี้ว่ายไปมาระหว่างแม่น้ำโขงกับลำน้ำสาขาตามฤดูกาล วิทยาศาสตร์ยังไม่ได้อธิบายรายละเอียดอื่นๆ อีกมากที่เกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยาของปลาในแม่น้ำโขง อย่างเช่นการอพยพย้ายถิ่น และรูปแบบการวางไข่ ในขณะนี้แผนการสร้างเขื่อนไซยะบุรีและดอนสะโฮงกับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมจากโครงการที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้กระตุ้นให้เกิดการโต้เถียงกันในระดับนานาชาติ ซึ่งแน่นอนว่าหากมีการสร้างเขื่อนในแม่น้ำสายหลัก เส้นทางอพยพของปลาจะต้องถูกกีดขวางอย่างแน่นอน

การเปลี่ยนแปลงของน้ำจะก่อให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งจะทำให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องที่ประเมินค่าไม่ได้ต่อชีวิตของผู้คนที่ใช้ชีวิตพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติของแม่น้ำและลำน้ำสาขา² ถึงแม้ว่าการก่อสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงสายหลักจะสามารถหลีกเลี่ยงได้ การพัฒนาหรือสร้างเขื่อนอย่างต่อเนื่องในลำน้ำสาขานั้น ในท้ายที่สุดจะไปกีดขวางการไหลของน้ำ ซึ่งจะทำให้ชีวิตสัตว์น้ำในแม่น้ำโขงลดปริมาณลงอย่างรวดเร็วอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การก่อสร้างเขื่อนในลำน้ำโขงนั้นแม้ว่าจะเป็นเรื่องที่สำคัญมาก แต่ผลกระทบทั้งด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมที่เป็นผลมาจากการพัฒนาและการสร้างเขื่อนในลำน้ำสาขาก็ควรต้องได้รับการพิจารณาซ้ำ และต้องพยายามหลีกเลี่ยงผลกระทบที่อาจจะเกิดจากโครงการใหม่ๆ นอกจากนี้ความสนใจที่เน้นไปที่ลำน้ำสายหลักที่นำไปสู่การพัฒนาลำน้ำสาขาก็ถูกผลักดันอย่างกระตือรือร้น เป็นอันตรายต่อระบบนิเวศสัตว์น้ำและแม่น้ำโขงและลำน้ำสาขา รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่พึ่งพาธรรมชาติ

การเร่งรัดการพัฒนาพลังน้ำในลาว

ในจำนวนน้ำที่ไหลจากสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงเวียดนามสู่ทะเลจีนใต้ นั้น น้ำจากลาวมีปริมาณสูงที่สุดคือ ประมาณ 35 เปอร์เซ็นต์จากทั้งหมด³ ซึ่งรัฐบาลลาวดินรนที่จะใช้ประโยชน์จากน้ำจำนวนมหาศาลเหล่านี้ และทำให้โครงการนี้กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า “พลังงานของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ที่จะเป็นแหล่งพลังงานให้แก่ประเทศเพื่อนบ้าน ตามแผนการ

เขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ น้ำเทิน 2

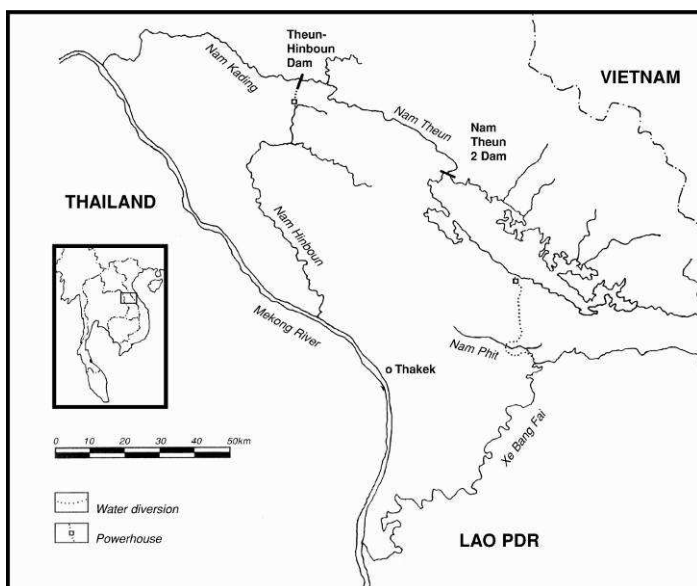
พัฒนาด้านพลังงานของรัฐบาลลาว (สิงหาคม 2555) โครงการจำนวน 86 โครงการที่ถูกดำเนินการ ธุรกิจ

การผลิตด้านพลังงานของประเทศมีโรงงาน 14 โรงที่กำลังปฏิบัติการอยู่ในปัจจุบัน และอีก 12 โรงอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง⁴ ซึ่งนอกเหนือไปจากสถานีพลังงานจากถ่านหินลิกไนท์หงสาที่กำลังจะเปิดใช้งานในปี 2558 (2015) แล้ว โครงการอื่นๆ ที่เหลือเป็นโครงการพลังน้ำทั้งหมด

สิ่งที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำในระยะเริ่มแรกในลาว คือโครงการไฟฟ้าพลังน้ำ น้ำเทิน 2 ที่ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารโลกและธนาคารพัฒนาเอเชียหรือ ADB โครงการไฟฟ้าพลังน้ำทั้งหมดในลาวที่กล่าวไว้ก่อนหน้า มีเพียง 10 โครงการที่ดำเนินการก่อนที่โครงการเขื่อนน้ำเทิน 2 จะเริ่มเมื่อปี 2548 (2005) ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสัญญาในการดำเนินโครงการสร้างเขื่อน และมีการแลกเปลี่ยนบันทึกที่ศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ และแม้ว่าธนาคารโลกและ ADB จะสนับสนุนโครงการน้ำเทิน 2 ที่ถูกตีตราว่าเป็น “ต้นแบบของการพัฒนาที่ยั่งยืน” แต่ปัจจุบันผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมก็เริ่มปรากฏให้เห็น ซึ่งในรายงานนี้ เราจะตรวจสอบและพิจารณาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมอันเนื่องมาจากการพัฒนาเขื่อน ผ่านการมองโครงการน้ำเทิน 2

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมของเขื่อนน้ำเทิน 2 “ต้นแบบของการพัฒนาที่ยั่งยืน”

เขื่อนน้ำเทิน 2 ตั้งอยู่ในแขวงคำม่วน ในภาคกลางของลาว โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อรักษาค่าเงินตราต่างประเทศผ่านการจำหน่ายพลังงานให้แก่ประเทศเพื่อนบ้านอย่างไทย (ดูที่แผนที่ด้านล่าง) โครงการนี้เป็นการสร้างเขื่อนที่มีความสูง 48 เมตรในแม่น้ำเทิน ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขง การสร้างเขื่อนดังกล่าว ส่งผลให้พื้นที่ขนาด 450 ตร.กม. ซึ่งมีขนาดเท่ากับสองในสามของสิงคโปร์จมอยู่ใต้น้ำ และยังทำให้ประชากรจำนวน 3,600 คนต้องอพยพย้ายถิ่นฐาน และตามวัตถุประสงค์หลักของโครงการ ไฟฟ้าจำนวน 1,000 เมกะวัตต์ (MW) ของที่ผลิตได้ทั้งหมด 1,075 เมกะวัตต์ (MW) จะถูกจำหน่ายให้แก่ประเทศไทย เพื่อนำเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ลาว

แผนที่: โครงการเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ น้ำเทิน 2
(ที่มา: อินเตอร์เนชันแนล ริเวอร์ส)

โครงการนี้เป็นโครงการภาคเอกชนที่มีผู้ผลิตไฟฟ้าเอกชนผลิต และได้เงินทุนจากการใช้วิธี BOOT หรือการสร้างปฏิบัติการ และการขนส่งเอง โครงการนี้เป็นโครงการสาธารณะที่ใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยมีมาในลาว ใช้งบประมาณราวๆ 1.45 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐ

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างใหญ่หลวงที่เกี่ยวข้องกับโครงการนี้ ทำให้เกิดการโต้เถียงกันในระดับนานาชาติ โดยกินเวลานานกว่าหนึ่ง

ทศวรรษ ก่อนที่ธนาคารโลกกับ ADB จะตัดสินใจให้ความสนับสนุนในปี 2548 (2005) การก่อสร้างเริ่มในเดือนมิถุนายนปีเดียวกัน ต่อมาในเดือนเมษายน 2551 (2008) การโยกย้ายที่อยู่อาศัยของประชากรในบริเวณนั้นก็สำเร็จเรียบร้อย และเริ่มมีการผันน้ำเข้าอ่างเก็บน้ำ ต่อมาวันที่ 15 มีนาคม 2553 (2010) เชื้อเพลิงก็เริ่มทำงานเต็มกำลังและส่งออกพลังงานไปยังประเทศไทย

ผลก็คือ พื้นที่ขนาด 450 ตร.กม. ถูกล้างท่วมและระบบนิเวศในพื้นที่ราบสูงนากายที่มีคุณค่ายิ่ง โดยถูกเรียกว่าเป็น กาลาปากอสแห่งโลกตะวันออก ก็ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ในขณะที่เดียวกัน ในแง่การดำรงชีวิตของประชากรจำนวน 6,300 คนที่ถูกโยกย้ายถิ่นฐาน ก็ยังคงต้องมีการจัดการอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ หลังจากน้ำถูกนำไปใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้าแล้วก็จะถูกส่งไปยังแม่น้ำเซบั้งไฟและลำน้ำสาขา ทำให้ผู้คนราวๆ 120,000 ถึง 130,000 คน ได้รับผลกระทบจากพื้นที่ทำการเกษตรกรรมถูกน้ำท่วม อุสาหกรรมการประมงเสียหายอย่างรุนแรง และมีอุทกภัยเพิ่มขึ้น

การไม่ทำตามสัญญาของโครงการน้ำเทิน 2

สืบเนื่องจากการให้ความสนับสนุนของธนาคารโลกและ ADB ต่อโครงการนี้ จึงได้มีการศึกษาหลายครั้ง เนื่องมาจากความกังวลต่อผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างรุนแรงที่มีความเป็นไปได้ว่าจะเกิดขึ้น ดังนั้น จึงเกิดแผนรองรับเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อบรรเทาเยียวยาผลเสียที่อาจเกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม น้ำก็ถูกปล่อยจนเต็มอ่างเก็บน้ำ และเชื้อเพลิงก็เริ่มทำงาน แม้ว่าแผนการพัฒนาสังคมของโครงการ ข้อตกลงการให้สัมปทานกับรัฐบาลลาว และเงื่อนไขที่ร่างไว้

น้ำท่วมพื้นที่เพาะปลูกริมฝั่งแม่น้ำเซบั้งไฟ

ตามนโยบายคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและสังคมของธนาคารโลก จะยังไม่ได้มีการปฏิบัติตาม แต่ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมที่ผู้คนเฝ้ามองก็เริ่มปรากฏให้เห็น ซึ่งปัญหาสำคัญบางประการมีดังต่อไปนี้

ประการแรก พื้นที่บริเวณอ่างเก็บน้ำถูกน้ำท่วมก่อนที่จะมีการตัดพืชพันธุ์ไม้ที่อยู่ในบริเวณอ่างเก็บน้ำออก ซึ่งการที่ไม่ได้ตัดต้นไม้ต่างๆ ให้เรียบร้อยก่อนนั้นทำให้คุณภาพน้ำเสีย ทั้งน้ำในอ่างเก็บน้ำและที่ปลายน้ำของแม่น้ำเซบั้งไฟ ซึ่งมีแนวโน้มจะเป็นอันตรายต่อสุขภาพของคน

ประการที่สอง มีรายงานว่าชาวบ้านหลายๆ หมู่บ้านในแถบแม่น้ำเซบั้งไฟ มีปัญหาโรคผิวหนังหลังจากอาบน้ำหรือหาปลาในแม่น้ำ ซึ่งการที่ชาวบ้านเป็นโรคผิวหนังทันทีที่เชื้อเพลิงเริ่มทำงาน รวมทั้งไม่มีการแจ้งเตือนชาวบ้านล่วงหน้าเกี่ยวกับคุณภาพของน้ำที่ลดลง และชาวบ้านในพื้นที่เองที่ไม่มีทางเลือก

นอกจากต้องใช้น้ำในแม่น้ำเซบั้งไฟในครัวเรือนและชีวิตประจำวัน เหล่านี้มีสาเหตุมาจากบ่อน้ำที่สร้างโดยบริษัทพลังงานน้ำเทิน 2 (NTPC) พัง ทำให้น้ำเสียไหลออกจากบ่อ

ประการที่สาม แม้ว่านโยบายคุ้มครองของธนาคารโลกจะ กำหนดไว้ว่า การเวนคืนที่ดินและสินทรัพย์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง จะ กระทำได้ต่อเมื่อมีการจ่ายเงินชดเชยแล้ว แต่เงินชดเชยสำหรับ ที่ดินและสวนผลไม้ที่ถูกน้ำท่วมก็ถูกแจกจ่ายให้ชาวบ้านหลังจาก ที่มีการโยกย้ายถิ่นฐานแล้วถึงสองปี ซึ่งประชากรที่ถูกโยกย้ายถิ่น ฐานนั้นตกอยู่ในสถานการณ์ลำบาก พวกเขาไม่อาจยื่นฟ้องหรือ เรียกร้องได้หากไม่ได้รับเงินชดเชยที่ไม่ยุติธรรมตามที่ระบุไว้ใน นโยบาย เพราะทั้งที่ดินและทรัพย์สินที่ควรจะใช้เป็นหลักฐาน สนับสนุนข้อร้องเรียนได้จมอยู่ใต้น้ำแล้ว

ดังนั้น ถึงแม้ว่าโครงการนี้จะถูกเรียกว่าเป็น “ต้นแบบของการพัฒนาอย่างยั่งยืน” และมีการ ประเมินด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม รวมถึงแผนงานอย่างละเอียดเพื่อป้องกันหรือเยียวยาผลเสียที่เกิดขึ้น แต่ในทางปฏิบัติ คำสัญญาและข้อเรียกร้องด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและสังคมกลับไม่บรรลุเป้าหมาย แต่กลายเป็นว่า การทำงานเชิงพาณิชย์ของเขื่อนดังกล่าวและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกลายเป็นเรื่อง สำคัญหลัก

การป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม จากการพัฒนาเขื่อนพลังงานไฟฟ้า

ถ้าหากว่าธนาคารโลกพยายามหาทางหลีกเลี่ยงและเยียวยาผลกระทบที่เกิดกับสิ่งแวดล้อมและ สังคมอันเนื่องมาจากโครงการพลังงานไฟฟ้าเขื่อนน้ำเทิน 2 ถือเป็นหน้าที่ที่โครงการนี้จะต้องหาแก้ไขและ ปรับปรุงปัญหาดังต่อไปนี้

ประการแรก โครงการจะต้องปฏิบัติตามนโยบายคุ้มครอง เพราะในฐานะที่ NTPC เป็นบริษัท ดำเนินงานได้ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์มาเป็นอันดับแรก และไม่สามารถทำตามหน้าที่ที่ถูกหนดไว้ใน นโยบายได้ ธนาคารโลกและ ADB ในฐานะที่เป็นผู้สนับสนุนโครงการมีหน้าที่ที่จะต้องให้บริษัทปฏิบัติตาม หลักเกณฑ์การคุ้มครองที่กำหนดไว้

ประการที่สอง จะต้องมีการเฝ้าระวังและตรวจสอบ เพื่อประเมินผลกระทบระยะยาวของ โครงการ ตามแผนงานเบื้องต้น โปรแกรมฟื้นฟูชีวิตความเป็นอยู่ที่ตั้งขึ้นโดย NTPC จะเสร็จสมบูรณ์ในปี 2557 (2014) ซึ่งเป็นเวลาที่หน้าที่ความรับผิดชอบโครงการจะถูกโอนถ่ายไปยังรัฐบาลลาว อย่างไรก็ตาม รัฐบาลลาวจะสามารถรับมือและให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในพื้นที่ และแก้ปัญหาอื่นๆ ได้หรือไม่ นั่น ก็ ยังเป็นข้อสงสัยและเป็นปัญหาอยู่มาก การเฝ้าระวังผลกระทบในระยะยาว รวมทั้งการเยียวยาผลกระทบ เหล่านี้จะกลายเป็นประเด็นปัญหาสำคัญอย่างชัดเจน ยิ่งไปกว่านั้น ในฐานะที่โครงการนี้เป็นโครงการที่

เด็กหญิงวัยสองขวบทรมาณจากโรคผิวหนัง หลังจากอาบน้ำในแม่น้ำเซบั้งไฟ ที่รับน้ำจากอ่างเก็บ น้ำของเขื่อนน้ำเทิน 2

ได้รับการสนับสนุนจากนานาชาติ โครงการนี้จึงสมควรจะมีการศึกษาในระยะยาว เกี่ยวกับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนในลำน้ำสาขาในระบบนิเวศลุ่มแม่น้ำโดยรวม การศึกษาเหล่านี้ควรต้องถูกใช้เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลที่ทำให้ความรู้ในเรื่องของผลกระทบสะสมของเขื่อนกับระบบนิเวศในแม่น้ำโขง

ประการที่สาม ต้องมีการเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ทั้งๆ ที่มีการร้องขอจากองค์กรพัฒนาเอกชน แต่บริษัทต่างๆ ที่รับผิดชอบกลับไม่เปิดเผยข้อมูลสำคัญต่างๆ รวมถึงการสำรวจมาตรฐานในการดำรงชีวิต สำรวจคุณภาพน้ำทั้งในอ่างเก็บน้ำและที่ตอนล่างของแม่น้ำ และรายงานการเฝ้าสังเกตการณ์การฟื้นฟูชีวิตความเป็นอยู่ให้สาธารณชนรับทราบ ที่สำคัญการศึกษาที่ NTPC กระทำนั้นมีปัญหาตรงที่รายงานผลการศึกษามักถูกเปิดเผย ซึ่งไม่เพียงแต่การสำรวจที่จัดทำโดยผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกเท่านั้น แต่การเฝ้าสังเกตโครงการที่กระทำโดยกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนก็ควรต้องได้รับการยอมรับด้วยเช่นกัน และเพื่อให้การเฝ้าสังเกตโครงการเหล่านี้ได้ผลดียิ่งขึ้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสังคมของโครงการควรต้องเปิดเผยแก่สาธารณชน

ประการที่สี่ ธนาคารโลกควรต้องให้รัฐบาลลาวปฏิบัติตามนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมที่ธนาคารโลกกำหนดไว้ เมื่อทำการกำหนดโครงการน้ำเทิน 2 ซึ่งในการวางรากฐานโครงการ ทั้งธนาคารโลกและ ADB ต่างร่วมกันกำหนดและทบทวนนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมที่ทางลาวรับไปปฏิบัติ ข้อเท็จจริงที่ว่า ลาวได้เตรียมการและจัดการให้เกิดนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นเรื่องน่ายกย่อง แต่ทว่า ลาวได้จัดลำดับความสำคัญไว้ที่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่าจะพิจารณาถึงความเสียหายทางสภาพแวดล้อมและสังคมจากโครงการพัฒนาดังกล่าว และยังไม่พยายามกำหนดนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อปรับปรุงและแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ดังนั้น เมื่อมาถึงการปฏิบัติจริงจึงมีหลายประเด็นที่ต้องกล่าวถึง ทั้งธนาคารโลกและ ADB ต่างเพิ่มแรงผลักดันโครงการไฟฟ้าพลังน้ำในลาว ด้วยการให้น้ำหนักแก่โครงการน้ำเทิน 2 ปัจจุบันจึงนำไปสู่โครงการพัฒนาเขื่อนที่องค์ประกอบทางด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมไม่ได้รับการพิจารณาอย่างเพียงพอ ฉะนั้น เราจึงไม่สามารถคาดหวังให้ผู้ดำเนินการโครงการไฟฟ้าพลังน้ำจะกำหนดหรือส่งเสริมมาตรการใดๆ ที่จะเป็นการหลีกเลี่ยงและเยียวยาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมด้วยตัวเอง นอกจากนี้ ในปัจจุบัน รัฐบาลลาวขาดความสามารถในการจัดการและความน่าเชื่อถือ ซึ่งผู้ให้การสนับสนุนเงินอย่างธนาคารโลกและ ADB ที่ให้การสนับสนุนเพื่อปรับปรุงแก้ไขนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมการพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำในลาว โดยสนับสนุนให้ก่อสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 ต้องมีหน้าที่กระตุ้นให้รัฐบาลลาวปฏิบัติตามนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมอย่างครบถ้วน และเรียกร้องให้ลาวดำเนินโครงการด้วยความโปร่งใสและมีความน่าเชื่อถือมากกว่านี้

ทั้งนี้ หากไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ โครงการนี้ก็ไม่สมควรที่จะถูกเรียกว่าเป็น “ต้นแบบของการพัฒนาอย่างยั่งยืน” และไม่ควรใช้ในการพัฒนาเขื่อนไม่ว่าจะในลาวหรือประเทศอื่น

เอกสารอ้างอิง

Asian Development Bank (ADB). 2004. *Summary Environmental and Social Impact Assessment: Nam Theun 2 Hydroelectric Project in Lao People's Democratic Republic*. Manila, the Philippines: ADB.

- Goldman, M. 2005. *Imperial Nature: The World Bank and Struggles of Social Justice in the Age of Globalization*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Imhof, Aviva, and Shannon Lawrence. 2005. *An Analysis of Nam Theun 2 Compliance with World Commission on Dams Strategic Priorities*. Berkeley, California: International Rivers Network (IRN).
<http://www.internationalrivers.org/resources/an-analysis-of-nam-theun-2-compliance-with-world-commission-on-dams-guidelines-4124>
- Higashi, Satomi. 2005. Why Did the Japanese Government Support the Nam Theun 2 Dam Project? A Report on the Ministry of Finance and NGO Regular Consultation Special Session. *Forum Mekong* Vol. 7 No. 1, 1-13 (in Japanese)
http://www.mekongwatch.org/PDF/FM7_1.pdf
- Higashi, Satomi. 2010. New Poverty Proliferation in the Guise of Poverty Eradication: The Laos Nam Theun 2 Hydropower Project. *Alternatives* November/December 2010 (in Japanese)
- Kiguchi, Yuka. 2008. The Hoo Sahong Fish Corridor and People's Lives: Concerns on the Environment and Social Impact of the Don Sahong Dam. *Forum Mekong* Vol. 9 No.1, 16-19 (in Japanese) http://www.mekongwatch.org/PDF/FM9_1.pdf
- Minutes of the Ministry of Finance and NGO Regular Consultation Special Session (April 12, 2005) (in Japanese)
<http://www.jacsces.org/sdap/mof/gjjiroku/mof28.pdf.pdf>
- Nam Theun 2 Power Company (NTPC). <http://www.namtheun2.com>
- Nam Theun 2 Power Company (NTPC). 2005. *Social Development Plan*. Vientiane, Lao PDR: NTPC.
<http://www.namtheun2.com/reports/111.html>
- Shoemaker, Bruce, Ian G. Baird, and Monsiri Baird. 2002. *The People and Their River: A Survey of River-Based Livelihoods in the Xe Bang Fai River Basin in Central Lao PDR*. Vientiane, Lao PDR: Canada/Lao PDR Fund for Local Initiatives.
- World Bank. *Nam Theun 2*.
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIAPACIFICEXT/LAOPRDEXTN/0,,contentMDK:21109109~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:293684,00.html>
- World Bank. *Nam Theun 2 Blogs*. <http://blogs.worldbank.org/eastasiapacific/category/tags/nt2>

แม่โขงว๊อช (Mekong Watch)

-
- ¹ คูบทที่ 1-3 ความหลากหลายสายพันธุ์ปลาในลุ่มน้ำโขง และบทที่ 1-4 แม่น้ำโขง แหล่งปลาน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุดในโลก
 - ² คูบทที่ 2-1 แม่น้ำโขงสายหลัก: มองย้อนกลับไปว่าการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ และ บทที่ 2-2 การพัฒนาเขื่อนบนแม่น้ำสายหลัก: การดำเนินการก่อสร้างเขื่อนไซยะบุรีล่วงหน้าโดยปราศจากข้อตกลง
 - ³ คูบทที่ 1-1 สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของแม่น้ำโขง
 - ⁴ แผนนี้รวมถึงโรงงานที่มีกำลังการผลิตที่ 1 เมกกะวัตต์ (MW) หรือมากกว่า